

המהפכה התחקיתית התורנית

שלום אטלי, עו"ד

יום רביעי, ו' בטבת התש"ס (15 בדצמבר 1999), יכל להירשם בתולדות מדינת ישראל כמועד תחילתה של המהפכה התחקיתית האמיתית. בשעה 11:01, בישיבתה השישים-ואחת של הכנסת החמש עשרה, פתח חבר הכנסת שמואל הלפרט, מיהדות התורה, ואמר:

"אדוני היושב ראש, כנסת נכבדה, אני מתכבד להביא לאישור הכנסת בקריאה טרומית את הצעת החוק שיפוט בתי-דין רבניים (נישואין וגירושין) (תיקון-סמכויות שיפוט בעניינים אחרים), התשנ"ט-1999."

הצעת החוק באה להוסיף סעיף 9 א' לחוק, בין שני חלקים, ובו ייאמר: (1) בעניינים שבממון ובכל עניין אחר שבתחום משפט הפרט, תהיה לבית-דין רבני סמכות שיפוט, לאחר ששני הצדדים הנוגעים בדבר הביעו הסכמתם לכך;

(2) בעניין שהובא לפני בית הדין הרבני, בהתאם לסעיף קטן (1), מוסמך בית-הדין לנהוג ולפסוק לפי דין תורה, ופסק דינו יהיה ניתן לביצוע לפי חוק הוצאה לפעול, התשכ"ז-1967"

ולהלן, דברי ההסבר להצעת החוק, כפי שהובאו בדברי הכנסת:

(א) "קיים במדינה ציבור גדול של שומרי תורה ומצוות, שעל פי אמונתו הוא מצווה להתדיין אך ורק לפני בית דין רבני, הדין על פי חוקי התורה וההלכה.

(ב) המצב המשפטי כיום הוא, שבענייני ממון דנים בתי-הדין הרבניים כבוררים לפי חוק הבוררות, התשכ"ח-1968. ומסיבה זו, זקוק כל פסק דין של בתי-הדין הללו לאישורו של בית המשפט, בהתאם לסעיף 23 לחוק הבוררות. כמו כן, נזקק בית הדין הרבני לעזרתו של בית המשפט לצורך כפיית הזמנת עדים ולמתן סעדים זמניים שונים.

(ג) כל מי שמעוניין להתדיין על פי דין התורה וההלכה, במיוחד הציבור של שומרי תורה ומצוות, זכאי לקבל שירות זה מן המדינה, כשם שהוא זכאי ומקבל שירותים דתיים אחרים לפי חוק שירותי הדת היהודיים [נוסח משולב], התשל"א-1971.

(ד) למרות הפגיעות החוזרות ונשנות בסמכויות בתי הדין הרבניים, הרי לבתי דין אלו יש עצמאות מסוימת, שמחובתנו להגן עליה, בדיוק כפי שיש חברי כנסת הרוצים להגן על סמכויות בתי המשפט. בעניין זה הרשות השופטת הרבנית אינה שונה מזו החילונית".

ננסה לבחון את נימוקיו של ח"כ הלפרט.

(א) ציבור גדול של שומרי תורה ומצוות המצווה להתדיין אך ורק על פי חוקי התורה וההלכה.

רוב הרבנים בדורנו – אם לא כולם – פוסקים כי למערכת המשפט במדינת ישראל דין של ערכאות של גויים. ראה שו"ת ציץ אליעזר חלק י"ב סימן פב שמביא את דעתו של הרב פרנק ז"ל שפסק בצורה חד - משמעית, כי "זה ברור ופשוט ששופטים הללו (של מערכת המשפט החילונית במדינת ישראל) ערכאות הם לכל דבר, וכל ההולך אצלם הוא מרים יד בתורת משה ומרה תהיה אחריתו של המחזק אותם". והוא עצמו הוסיף על דברי הרב פרנק: "לפעמים קורה שאחדים משופטי הערכאות מביאים בפסקיהם השוואות גם מחוקי תורה"ק (תורתנו הקדושה), או - להבדיל סיוע מחוקותיהם לחוקי תורה"ק. ונמצאים כמה המתברכים בלבם כי בצורה כזאת נחלש כבר מחומר האיסור, וישנם היוזמים אפילו לחבר חיבורי - חוקים בצורה כזאת. אבל באמת טועים בזה טעות מרה, ואדרבה עוד קוץ בזה, דמה לו לכהן בבית הקברות,

מה לחוקי - השם ברוך הוא, להעמידם בכפיפה אחת עם חוקי אנוש זרים? וכן הרב עובדיה יוסף פוסק בשו"ת יביע אומר חלק ז-ח"מ סימן ה: " ורק יחידי סגולה יודעים האמת שדין בתי המשפט כערכאות של גויים".

המשתמע מקביעה זו כי ליהודי שומר תורה ומצוות (וכן לכל יהודי באשר הוא יהודי) אסור להזדקק למערכת המשפט של מדינת ישראל. התובע חייב לתבוע בבית דין הדין לפי דין תורה, גם כאשר הוא יודע בבירור מוחלט שהנתבע לא יופיע לעולם לדיון ולא יסכים להתדיין בפני בית דין דתי. התובע חייב לתבוע אותו בבית דין ורק אם הוכח – בדרך כלל, אחר שלוש הזמנות, שלושה דיונים – שהנתבע לא יופיע לדיון, אזי התובע יהיה רשאי לקבל "כתב סירוב / כתב היתר" המתיר לו לתבוע את הנתבע בבית המשפט.

(ב) בענייני ממון דנים בתי-הדין הרבניים כבוררים לפי חוק הבוררות, התשכ"ח-1968.

מנגד האיסור ההלכתי החמור שבהליכה לערכאות, התייצבה המציאות המשפטית החילונית של מדינת ישראל. לבתי הדין הרבנים אין סמכות לדון אלא בענייני המעמד האישי, סמכות ההולכת ומצטמצמת לפי פרשנותו של בית המשפט העליון. בעניינים מסוימים, כגון דיני ירושה וצוואה, רשאים הצדדים, בהסכמת כל הנוגעים בדבר, להתדיין בפני בית הדין הרבני. במקרים אלה, סמכותו של בית הדין הנה עפ"י חוק ופסק הדין שמוציא בית הדין ניתן לביצוע בהוצאה לפועל.

המצב שונה לחלוטין בענייני ממון. חוק שיפוט בתי-דין רבניים (נישואין וגירושין) אינו מקנה לבית דין הרבני סמכות לדון בענייני שבממון, גם כאשר כל הצדדים הנוגעים בדבר הסכימו להתדיין בפניו. על כן, צדק ח"כ הלפרט באומרו כי, כיום בענייני ממון דנים בתי-הדין הרבניים כבוררים לפי חוק הבוררות, התשכ"ח-1968. ומסיבה זו, זקוק כל פסק דין של בתי-הדין הללו לאישורו של בית המשפט, בהתאם לסעיף 23 לחוק הבוררות. כמו כן, נזקק בית הדין הרבני לעזרתו של בית המשפט לצורך כפיית הזמנת עדים ולמתן סעדים זמניים שונים.

זאת ועוד, אפילו סמכות מצומצמת זו מוטלת בספק. כבר ערער בדבר כבוד שופט בית המשפט העליון (כתוארו אז), הפרופ' ברק בבג"ץ 3023/90 פלונית, קטינה נגד בית הדין הרבני האזורי, רחובות ע' 813:

"יש מקום לשאלה, אם ראוי הוא כי גוף שיפוטי, שסמכויותיו קבועות בחוק, ייטול על עצמו סמכויות שיפוט נוספות, מכוח הסמכתו כבורר? היעלה על הדעת, כי צדדים יפנו לבית-משפט השלום לדון כבורר בתביעה כספית שמחוץ לגדר סמכותו? האם מבחינה ממלכתית ניתן להצדיק שימוש בזמן שיפוטי ובכלים שיפוטיים (בין של בתי הדין האזרחיים ובין של בתי הדין הדתיים) לעניינים שמחוץ לגדר הסמכות

שהחוק העניק לרשויות השיפוט? כלום אין חשש לבלבול אצל הציבור, מה הן אותן החלטות שערכאת השיפוט נותנת כשלטון ומה הן אותן החלטות שערכאת השיפוט נותנת כבורר? אין לנו צורך להחליט בהן, ונוכל להשאירן - בכל הנוגע לבית הדין הרבני - בצריך עיון,

ניתן איפה לומר כי בתי הדין הרבניים העוסקים בדיני ממונות "עוברים על החוק" שהרי מעולם לא ניתנה להם סמכות לשבת כבוררים. אמנם, בתי הדין הרבניים לקחו לעצמם מאז ומתמיד סמכות שכזו בענייני ממון, אך יצוין כי, בשנים האחרונות, אולי כתוצאה מפסק דינו של כב' השניא ברק, ניכרת הפחתה בכמות התיקים בענייני ממונות, והקפדה יתירה על כללי הבוררות.

הגדרת בית הדין הרבני, הדין בענייני ממון, כבורר מעוררת בעיות עקרוניות נוספות. סעיף 23 לחוק הבוררות, התשכ"ח-1968 מחייב אישור פסק הבורר-בית הדין הרבני ע"י בית המשפט המחוזי כדי לאפשר את ביצועו בלשכת ההוצאה לפועל. סעיף 24 לחוק מאפשר לבית-המשפט, על פי בקשת בעל-דין לבטל פסק הבוררות של בית הדין הרבני, כולו או חלקו, להשלימו, לתקנו או להחזירו לבורר. וסעיף 35 משווה את מעמדו של הבורר (במקרה זה, בית הדין הרבני ו/או הדיין שישב בדין) למעמד משיב בבקשה לאישור פסק בורר ע"י אחד הצדדים, ונותן לבעלי-הדין האחרים הזדמנות נאותה לטעון טענותיהם נגד הבורר.

ברור כי הגדרתו זו של בית הדין הרבני מעמידה אותו במצב נחות מול בית המשפט. מעולם, לא הסכימו דיני ישראל לראות את עצמם ככפופים לשופטי בית המשפט, ועל כן הם דוחים מכל וכל את ההגדרה הזו. לא מכדי, דאגו כל בתי הדין לממונות, כולל בתי הדין הרבניים, להכניס בשטר הבוררות שלהם סעיף האוסר על הצדדים להזמין את הדיין לבתי המשפט.

זאת ועוד, העובדה כי עפ"י חוק, פסק דין של בית הדין הרבני בענייני ממון הוא פסק בורר, שאינו בר ביצוע מידי, אלא מצריך התדיינות חדשה בבית משפט לצורך אישורו, מכבידה על הצדדים, הן מבחינה כספית והן מבחינת הזמן המבוזבז. בנוסף, קשה מאוד לאדם הפשוט, המעוניין להתדיין לפי דין תורה, להבין את ההבדל בין האיסור של הליכה לערכאות לבין ההיתר להליכה לאותן ערכאות לצורך אישור אותן פסק הדין שקבל כדין (תורה).

כבר העיד פרופ' מנחם אלון, המשנה לנשיא בית המשפט העליון (בדימוס), בספרו המשפט העברי תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו ע' 116 הערה 162 (מהדורה שנייה): "דבר זה נוטל הרבה מסיכויי הבאת דין ודברים בענייני ממונות לפני בתי הדין הרבניים".

(ג) זכותו של ציבור שומרי תורה ומצוות לקבל שירות זה מן המדינה.

אין ספק כי מוטלת חובה על המדינה להקים מערכת משפט תקינה ויעילה. זו גם חובה עפ"י דין תורה, והיא חלה גם על בני נוח, ולא רק על בני ישראל. אך, האם מדינת ישראל חייבת - על פי חוק - להקים מערכת משפטית שתדון לפי דין תורה? חוק שירותי הדת היהודיים (נוסח משולב), תשל"א - 1971, מגדיר את סמכויותיהן של המועצות הדתיות, ומטיל עליהן חובה לספק שירותי דת. ואמנם, לאור פסיקתם החד משמעית של כל רבני הדור המחייבת - מבחינה דתית - לפנות אך ורק לדין תורה, נראה שמתפקידן ובסמכותן על המועצות הדתיות לספק שירות זה!

ההיסטוריה המשפטית של מדינת ישראל מוכיחה בעליל כי אף ממשלה בישראל לא ראתה את עצמה מחויבת למשפטי התורה. נהפוך הוא. תחום סמכותם של בתי הדין הרבניים הלך והצטמצם. המחוקק הישראלי, בעזרתו המאוד מילטנטית של בית המשפט העליון, דאג לגדר את המשפט העברי תוך ארבע אמותיו.

גם המועצות הדתיות עצמן לא עשו מאומה לקידומו של המשפט התורני. הממסד הדתי והרבני בישראל צמצם עוד יותר את ארבעת האמות של ההלכה לענייני מקוואות, בתי קברות, כשרויות למיניהן והשאיר בחוץ סדר שלם של

השולחן ערוך, החושן משפט. אמנם, מאז קום המדינה, פרחו והתרבו בתי הדין לממונות "הפרטיים" (בד"צים), אך פריחה זו מבוססת כולה על ראייה גלותית, עדתית. כל חצר חסידית, כל ישיבה ליטאית, כל שכונה דתית, כמעט כל רב המכבד את עצמו, חייבים להקים בית דין לממונות משלהם. לרוב, רמתם המקצועית הנמוכה, חוסר אמינותם, תפקודם הלקוי, כל אלה לא תרמו להרים את קרנו של המשפט התורני. במאה ה-21, במדינת ישראל העצמאית, מתפקד בית הדין כמו "שטיבלך". ולא פלא שרוב הציבור בישראל – כולל רבנים ואדמו"רים – מעדיף את המערכת המשפטית החילונית, ומדיר את רגליו מאהלה של תורה.

(ד) הרשות השופטת הרבנית אינה שונה מזו החילונית, ויש להגן עליה.

לאור האמור לעיל, הצעת החוק של ח"כ הלפרט מהווה ניסיון נואש להגן על בתי הדין ועל הרשות השופטת הרבנית, קרי על משפטי התורה במדינת ישראל. לא רק מפני "הפגיעות החוזרות ונשנות בסמכויות בתי הדין הרבניים" אלא גם מפני עצמה. הצעתו מהווה גם "חידוש" עצום בחברה הרבנית. "הרשות השופטת הרבנית אינה שונה מזו החילונית", ומכאן הפתרון המוצע: לא עוד "שטיבלך", לא עוד בית דין לממונות שכונתי אלא מערכת משפטית ממלכתית.

התיקון המוצע אינו רק תיקון חוק מסוים אלא תיקון עיוות היסטורית: בחירתם של מייסדי המדינה היהודית וממשיכי דרכם – לדורותיהם – במשפטים זרים, תוך דחיקתו – לימי המשיח - של המשפט הלאומי, העברי.

יש לציין כי, כבר בעבר נעשו ניסיונות דומים אך הם הוכשלו. ראה דבריו של פרופ' אלון שם: "מזה זמן רב, וכן בקשר לחוק ה"ל" (חוק הבוררות – ש.א) הובאה בכנסת הצעה למסירת סמכות שיפוטית בעניינים אזרחיים לבתי הדין הרבניים, כשכל הצדדים מסכימים לכך, בדומה לסמכות השיפוט המקבילה בענייני המעמד האישי (כגון לפי חוק הירושה, תשכ"ה – 1965). הצעה זו לא נתקבלה, ומתוך כך נמנע – ללא הצדקה עניינית – אמצעי חשוב להכנתו של המשפט העברי בפתרון של בעיות ממשיות המתעוררות מתוך חיי המעשה".

ניתן ללמוד על חשיבותה של הצעת חוק זו מדברי ההתנגדות שהשמיע השר המייצג את ממשלת ישראל, בתקופה ההיא, שר החקלאות ופיתוח הכפרים, השר חיים אורון:

"ועדת שרים לענייני חקיקה החליטה להתנגד להצעת החוק הזאת משני טעמים. הטעם הראשון הוא הטעם המהותי. אני רוצה להתחיל דווקא בטעם השני. המצב החוקתי בחלוקת הסמכויות בין בתי הדין, בתי הדין למשפחה ובתי הדין הוא לא בדיוק המבנה שחלקים גדולים בתוך הקואליציה הזאת היו רוצים לראות בו את המצב האידיאלי, אם לומר זאת באופן הזהיר ביותר. אבל נוצר איזון מסוים שכל אחד רוצה לערער עליו ממקום אחר, ונוצרה מערכת מסוימת שבתוכה יש איזונים שונים. החוק שמוצע כאן בא להפר את הסטטוס-קוו..."

והשר אורון צדק. הקמת מערכת משפטית ממלכתית עפ"י דין תורה הנה הפרת הסטטוס קוו, שגדר את משפטי התורה לתחום המצומצם ביותר, מבחינת שמירה על צביונה היהודי של המדינה. אך, לא יותר מזה, ח"ו.

התקיימה הצבעה: בעד ההצעה להעביר את הצעת החוק לדיון מוקדם בוועדה, הצביעו 30 ח"כ. בעד ההצעה להסיר מסדר היום את הצעת החוק, הצביעו 23. לא היו נמנעים. ועל כן, הצעת חוק שיפוט בתי דין רבנים (נישואין וגירושין) (תיקון סמכויות שיפוט בעניינים אחרים), התש"ס-1999, הועברה לדיון מוקדם בוועדת החוקה, חוק ומשפט של כנסת ישראל.

ברגע האחרון, אף נשמע קולו של ח"כ יוסף לפיד (שינוי) בהצבעה היסטורית זו: "אני מבקש לצרף את קולי נגד".

כ-30 חודשים עברו מאז החלטת הכנסת להעביר את ההצעה לדיון בוועדת החוקה ודבר לא נעשה!! נראה שדאגו לעצור את התהליך. הנימוק שהועלה: אם כבר

משנים את כללי הבוררות המקובלים בישראל, למה לעשות זאת רק לטובת בתי הדין הרבניים. מדוע לקפח מוסדות אחרים, המבוססים על דיני הבוררות, כגון בתי הדין של הסתדרות העובדים בישראל וכו'.

נראה, שעל מנת להתגבר על טענה זו – שהועלתה מחוגי השמאל בישראל, הועלתה הצעתו של חבר הכנסת מהמפד"ל, יגאל ביבי.

ביום יום רביעי, כו' באדר התשס"א (21 במרץ 2001), בשעה 11:01, בישיבתה המאה-ושמונים-ותשע של הכנסת החמש עשרה, פתח חבר הכנסת יגאל ביבי, מהמפד"ל, ואמר:

"חברי הכנסת, אני מציע לעשות תיקון קטן בחוק הבוררות אבל לאזרח זה תיקון גדול. במציאות של היום, לפי חוק הבוררות, אדם הולך לבית הדין השרעי, בית הדין הרבני, בין הדין הדרוזי או לבוררים, חותם על כתב בוררות, יש פסק דין. אזרח שרוצה לתת לפסק דין תוקף של בית המשפט צריך להטריח עצמו, ללכת לבית המשפט ולקבל פסק דין נוסף. היום האזרח סובל. לאזרח יש בירוקרטיה כפולה. האזרח רצה לדון בבית דין רבני, בבית דין שרעי, הוא רצה לקחת בורר, סתם בורר, לא בית דין, וחתם על בוררות, והסכימו שני הצדדים לפי חוק הבוררות. למה צריך להטריח את האדם ללכת לבית משפט ושוב לדון ולקבל פסקי דין בעניין זה? אני אומר, צריך למנוע את הבירוקרטיה במדינת ישראל. עכשו אני אומר, לא כל בורר שהתמנה, אוטומטית פסק הדין שלו הוא פסק דין של בית משפט. אם זה בית די שרעי, בית דין רבני, בית דין דרוזי, זה בית דין מוכר. אם זה בורר אחר, הוא צריך לקבל את אישורו של שר המשפטים להיות גוף של בוררות."

מה היו נימוקיו של חבר כנסת ביבי?

לכאורה, נימוק אחד ויחיד: מניעת טרחה לאזרח הפשוט, ללא הבדל בדת, גזע או לאום, לאזרח המעוניין בהליך בוררות ומוצא את עצמו בסופו של ההליך, בפני בית משפט. ח"כ ביבי רצה להלחם נגד הבירוקרטיה הנוראה!

אשר על כן, התיקון המוצע ע"י ח"כ ביבי איננו תיקון חוק שיפוט בתי-דין רבניים (נישואין וגירושין), העוסק בסמכות בית הדין הרבני אלא בתיקון חוק הבוררות, המגדיר את סמכותו של כל בורר באשר הוא בורר.

אבל, אל נטעה. בסופו של דבר, רק הלבוש שונה. אם התיקון היה מתקבל, בית הדין הרבני היה מקבל אותה סמכות לדון בכל ענייני הממון, כפי שהציע ח"כ הלפרט. אותה מהפיכה אך בדרך האחורית, בלי רעש ובלי טכסים.

שר המשפטים מאיר שטרית התנגד להצעה זו.

(א) שר המשפטים מבין שמטרת הצעתו של ח"כ ביבי היא הרחבת סמכותו של בית הדין הרבני, אך הוא לא מוטרד מכך, וכן הוא עונה:

"גברתי היושבת ראש, רבותי חברי הכנסת, לבתי הדין הרבניים נתונה סמכות על פי חוק לדון בענייני נישואין וגירושין של יהודיים ובעניינים נוספים בתחום המעמד האישי. פסקי הדין של בתי הדין הרבניים בענייני אלה דינם ככל פסק דין של שופט אשר ניתן להגישו לביצוע ולהוצאה לפועל. אף שלא קיימת הסכמה בחוק, קיים נוהג שלפיו דן בית הדין הרבני גם בענייני ממונות כאשר הן התובע והן הנתבע נותנים את הסכמתם לשיפוטו של בית הדין. הפונים הם בדרך כלל יהודים דתיים, המבקשים שענייני הממונות ביניהם יידונו בבית הדין דווקא ועל פי ההלכה היהודית.

בית המשפט העליון נדרש בעבר בפסק דין כץ - ומי שמעוניין, שיסתכל פסק-דין כץ (בג"צ 3269/95 יוסף כץ נגד בית הדין הרבני האזורי בירושלים) – לבעיות שמעורר נוהג זה ובין השאר לבעיה של הוצאת כתבי הסירוב נגד אלה אשר אינם מוכנים לתת הסכמתם לשיפוטו של בית הדין.

בכנסת הנוכחית נידונה הצעת החוק של חבר הכנסת הלפרט, המבקש להסמך בחוק את בתי הדין הרבניים לדון בענייני ממונות בהסכמה ולאפשר הוצאה ישירה לפועל של פסקי דין שניתנו על ידי בתי הדין הרבניים בנושאים אלה. ההצעה עברה בקריאה טרומית ואושרה לקריאה ראשונה על ידי ועדת החוקה של הכנסת."

(ב) שר המשפטים פוסל את ההצעה מטעמים של יעילות, של תקציב:
"הנקודה היא שקבלת הצעת החוק שלך פותחת את הדלת לכל מקום שיש בו בוררות להפוך בעצם לבית משפט. בעקבות זאת צריך יהיה להקים מנגנון ענק של אכיפה, של גבייה ושל הוצאה לפועל גם לגבי בוררות שאנשים עושים ביניהם".
(ג) מאלפת היא מסקנתו של שר המשפטים:
"חבר הכנסת הלפרט סייג את הצעת החוק שלו רק לעניין של בתי דין רבנים, בדבר הוצאה לפועל של פסקים שלהם, שהיא הרבה יותר מתונה. היא דנה ספציפית בבתי דין שקיימים ממילא על פי החוק."
מהפיכה תורנית מתונה!
אמרו חז"ל: כל המוסיף הרי זה גורע. וח"כ ביבי – מהמפלגה הדתית לאומית – לא שמע על דברי חז"ל.

סיכום:

ח"כ הלפרט החל – אולי מבלי יודעין – בהליך היסטורי שעשוי לשנות לחלוטין את פני החברה הישראלית ולהשתית אותה על ערכי המשפט העברי. וגם, להציל את משפטי התורה מן השכחה שהועדה להם ע"י מייסדי המדינה, בעזרת שתיקתם ומחדלם של רבנים מכל הזרמים. זאת ניתן להשיג רק בראיה ממלכתית המתחשבת באותו אירוע ששינה את תולדות עם ישראל, קרי הקמת מדינת ישראל. גם הדרך שבחר בה חבר הכנסת מיהדות התורה חשובה: דרך מתונה שמתחילה בהסכמת הצדדים. גו זו מהפיכה.
המאבק עם המתנגדים להצעה הוא מאבק פוליטי על אופייה של המדינה. מאבק זה התחיל עוד לפני הכנסת הראשונה ונראה שיימשך גם אחרי הכנסת החמש עשרה.